

ZİYA GÖKALP'İN FİKİR YAPISININ OLUŞUMU İLE DİN VE SİYASET YAKLAŞIMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ*

Göktuğ ŞEKER**

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 12/05/2023; Düzeltme/Revised: 05/06/2023

Kabul/Accepted: 06/06/2023

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Cite as: Şeker, G. (2023). Ziya Gökalp'in Fikir Yapısının Oluşumu ile Din ve Siyaset Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(1), 25-40. <https://doi.org/10.58853/dumad.1296495>

Özet

Bu araştırmanın temel konusu Gökalp'in siyaset ve din hakkındaki görüşlerinin incelenmesiyle beraber düşünce hayatına etki eden faktörler doğrultusunda fikir hayatının gelişim sürecini değerlendirmektir. Bu çalışma hazırlanırken Ziya Gökalp'in yaşamı boyunca düşünce yapısına hangi kişi ve kurumların etkisinin olduğu bunun akabinde de oluşan görüşlerinde din ve siyasetin nasıl bir konumda olduğunu inceleme amacı bulunmaktadır. Hipotez yerine çeşitli araştırma soruları üzerinden çalışmanın sınırları çizilmiştir. Bu sorulardan bazıları şu şekildedir; Gökalp'in siyasi hayatını etkilemiş düşünürler kimlerdir, Gökalp'in din anlayışının temeli hangi görüşlerden oluşmaktadır, Gökalp'in ailesinin din ve siyaset anlayışında etkisi nedir? Araştırmanın kapsamını ise Gökalp'in doğum tarihi olan 1876 yılı ile 21.yüzyıl arasındaki süre zarfı oluşturmaktadır. Bu çalışma da nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır genel olarak sosyal bilimler alanında sıklıkla kullanılan eser incelemeleri yapılmıştır. Ana kaynak olarak düşünürün yapıtları değerlendirilmiş buna ek olarak da daha önce yapılmış tezler, basılmış kitaplar, makaleler ve internetteki çeşitli kaynaklardan da kaynak olarak faydalanılmıştır. İlk bölümde Ziya Gökalp'in biyografisi verilmiştir, ardından fikir hayatının gelişim süreci ve bu durumu etkileyen nedenlere değinilmiştir. İkinci kısımda ise Ziya Gökalp'in din hakkındaki düşünceleri açıklanmış son olarak da siyaset konusundaki fikirlerine değinilerek bu çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Siyaset, Din

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Doktorant, İnönü Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, (e-posta: gseker1903@gmail.com, **ORCID ID:** 0000-0003-1798-5240).

THE FORMATION OF ZİYA GÖKALP'S INTELLECTUAL STRUCTURE AND EVALUATION OF HIS APPROACHES TO RELIGION AND POLITICS

Abstract

The main subject of this research is to evaluate the development process of his intellectual life in line with the factors affecting his thought life, together with the examination of Gökalp's views on politics and religion. While preparing this study, it is aimed to examine which people and institutions had an impact on Ziya Gökalp's mentality throughout his life, and what kind of position religion and politics were in his subsequent views. The boundaries of the study were drawn through various research questions instead of hypothesis. Some of these questions are as follows; Who are the thinkers who influenced Gökalp's political life, what views are the basis of Gökalp's understanding of religion, what is the influence of Gökalp's family on his understanding of religion and politics? The scope of the research consists of the period between 1876, the birth date of Gökalp, and the 21st century. In this study, the qualitative research method was used, and archive analysis, which is frequently used in the field of social sciences, was made. The works of the thinker were evaluated as the main source, and in addition to this, previous theses, published books, articles, and various sources on the internet were also used as sources. In the first part, Ziya Gökalp's biography is given, then the development process of his intellectual life and the reasons affecting this situation are mentioned. In the second part, Ziya Gökalp's thoughts on religion are explained, and finally, this study is concluded by referring to his ideas on politics.

Keywords: Ziya Gökalp, Religion, Political

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde yaşamının büyük bir kısmını sürdüren bir fikir adamı olan Ziya Gökalp, düşünceleriyle imparatorluğun yıkılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin fikir hayatının gelişimine fayda sağlamıştır. Gökalp yaşamı boyunca yalnızca bir aydın olmanın ötesinde bir siyaset, din, sosyoloji gibi konularda da öncü bir rol almıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecindeki fikir altyapısını oluşturan ve İmparatorluğun son dönemlerinde etkisini göstermeye başlamış düşünce akımları önem arz etmektedir. Gökalp'in düşünce yapısının evrimi de bu süre zarfında oluşmaya başlamıştır. İttihat Terakki Cemiyeti'nde görev yaptığı süre zarfında Selanik'te geçirmiş olduğu yıllar milliyetçilik anlayışını etkileyen en önemli faktörlerin arasında bulunmaktadır. Bu akımlardan en önemlisi milliyetçilik anlayışının spesifik bir şekilde ele alındığı Türkçülüktür. Yapılacak din ile ilgili reformlarda da Türkçü anlayış ön plana çıkmaktadır. Bu konuyu milliyetçilik eksenine alan düşünür olan Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışı cumhuriyet dönemi kuruluş sürecindeki laiklik anlayışını da etkilemiştir. Ziya Gökalp yapıtlarında da din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması konusunda laiklik üzerinde durmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün "düşüncelerimin babası Ziya Gökalp'tir" demesi de bu durumu açıklayan bir örnektir. Ziya Gökalp Türk devlet geleneğini ve yapısını batı ile sentezleyerek bu etkiyi ortaya çıkarmıştır. Düşünce yapısını sadece siyasi olarak değil de edebiyat, kültür, sanat, eğitim gibi alanlarda da geliştirerek bu konuların da devletin gelişmesi için önemli olduğunu belirtmiştir. Gelişmeyi sadece Türk aydınlarından yararlanarak değil de batılı düşünürlerden yararlanarak da

geliştirmiş ve sosyoloji düşüncesinin şekillenmesinde etkili olan en önemli düşünür de Durkheim olmuştur. Gökalp, din kavramının toplumsal fonksiyonlarını ön plana çıkarması bununla beraber hayatını geçirdiği dönemin şartlarından dolayı, milliyetçilik düşüncesiyle dini birbiriyle harmanlamaya çalışmıştır. Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak adlı yapıtı da bu konuya değinen en çarpıcı eseridir. Yalnızca siyasi partilerin ve yapıların bir üyesi olmayan Gökalp aynı zamanda bir ilim insanı olarak da toplumu yönlendirmiştir. Bu sebeplerden ötürü Ziya Gökalp'in din ve siyaset anlayışını incelemek günümüzde geçerli olan anlayışa da ışık tutmak bağlamında önem arz etmektedir.

1. Ziya Gökalp Hakkında

Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Diyarbakır ilinde 23 Mart 1876 tarihinde dünyaya gelmiştir. İsmi tam olarak Mehmet Ziya olarak geçmektedir lakin ilk ismi pek kullanılmamaktadır. Gökalp ismi ise Ali Canip tarafından kendisine verilmiştir (Şehsuvaroğlu, 2008: 41). Ziya Gökalp'in doğmuş olduğu ev günümüzde Ziya Gökalp müzesi olarak kullanılmaktadır. Annesinin ismi Züleyha, Babasının ismi de Mehmet Tevfik'tir ve ailesinin ikinci evladıdır. Ailesi meşrutiyet taraftarıdır. Eğitim hayatına 1883 yılında mahallesinde bulunan Mercimek Örtmesi okulunda başlamıştır. Okumayı öğrendiği süreçten itibaren kitap okumaya önem veren birisi olan Gökalp'in düşüncelerinin şekillenmesi bu yıllardan itibaren başlamıştır. İlkokulu tamamladıktan sonra yine memleketinde Askeri Rüştüye'de eğitim hayatına devam etmiştir. Rüştüye yıllarında babası hayata gözlerini yummuştur. Bu süreçten sonra amcası tarafından desteklenmiştir. Amcası Hasip Bey, Gökalp'in İslam düşünürlerinden olan Farabi, İbn-i Sina ve Gazali'nin eserlerini okumaya yönlendirmiş ayrıca Farsça ve Arapça üzerinde yabancı dil eğitimi de vermiştir (Şapolyo, 1943: 16). Rüştüye'den sonraki süreçte yine Diyarbakır'da bulunan Mülki İdaresi'ne kaydolmuştur. Memleketinde geçen eğitim hayatı da onun din ve siyaset düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Eğitim hayatının idadi kısmında Türkçülük görüşleri oluşmuştur. Hatta bu süreçte Mülki İdare'de yapılan törenlerde "*Padişahım çok yaşa*" sloganlarına karşı olarak Gökalp ve arkadaşları "*Milletim çok yaşa*" şeklinde slogan atmışlardır. Bu durum okulda haklarında soruşturma açılmasına sebep olmuştur. Eğitim süresi beş yıl olan idadi Gökalp'in mezun olacağı sene yedi yıla yükseltilmesi sebebiyle okuldan ayrılmıştır. Yunan ve Fransız kültürlerinden okumuş olduğu eserler kendi dini fikirleri değişim göstermeye başlar hatta bundan sonraki dönemde Abdullah Cevdet ile tanışan Gökalp, Cevdet'in kendisine hediye etmiş olduğu "*Ateizm*" isimli yapıtı okuduktan sonra çalkantılı bir döneme girmiştir bu süreçte ailesinin evlenmesi yönündeki baskıları da vardır bu durumlar onu intihara teşebbüse sürüklemiştir (Kudret, 1963: 8). 1894 yılında yaşanan bu olayda Gökalp'i Rus bir doktor tedavi etmiştir lakin kafasına isabet eden kurşun çıkartılamamıştır (Ülken, 2006: 18). İdadiden ayrıldığı dönemde İstanbul'da eğitimine devam etmek istemiş fakat amcası izin vermediğinden dolayı

gidememiş olan Gökalp, 1895 senesinde ailesinden gizli olarak İstanbul'daki veteriner okuluna kayıt olmuştur (Tuncer, 94: 257). 1898 senesinde Diyarbakır'da, il valisi ile arkadaşları arasındaki münakaşaya tanık olan Gökalp arkadaşlarına destek olur bu sebepten dolayı da vali yaptırım uygulamak için Gökalp ve arkadaşlarının evlerine polis tarafından baskın düzenlenmiştir. Bu aramada devlet tarafından yasaklanmış yayınlar evinde bulunmuş ayrıca zararlı olarak görülen derneklere üye olduğu gerekçesiyle okuldan atılmış ardından da tutuklanmıştır (Tanyu, 1981). Bir sene hapiste yatan Gökalp, çıktıktan sonra amcasının kızı ile evlenmiş ve tekrardan Diyarbakır'da yaşamaya başlamıştır. Bir süre Rüştüye'de Farsça öğretmenliği yapmış ardından da fahri katiplik görevi yapmıştır. 1904 senesinden başlamak üzere de yerel gazetelerde köşe yazıları yazmaya başlamıştır (Heyd, 2001: s.33). II. Meşrutiyet'in ardından memleketi Diyarbakır'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin şubelerini kurmuştur ve başkanlığını kendisinin yürüttüğü bu yapılanmanın il teşkilatında konferanslar vermeye başlamıştır. İl başkanlığının ardından bölge müfettişliği görevine yükselmiştir. 1909 yılında Diyarbakır'ı temsilen Selanik'te düzenlenen İttihat ve Terakki'nin kurultayına katılmıştır ve bu toplantıda görüşleri beğeni ile karşılanmıştır. Bir sene sonra da İttihat ve Terakki'nin Merkez-i Umumi Murahhaslığı görevine getirilmiş ve Selanik'e gönderilmiştir (İnalçık, 2007: 162). Genç kalemler dergisinde yazılar yazmaya başlamıştır. Osmanlı'nın dağılmaya başladığı dönemlerde kurtuluşun Türkçülük fikri etrafında birleşmek olduğu fikrini benimseyen Gökalp bu görüşlerini yazdıklarında da ön plana çıkarmıştır. 1912 senesinde Mebusan Meclisi seçimlerinin ardından Ergani'den vekil olarak seçilmiştir. Türk Ocaklarında görev yapmış ve Türk Yurdu dergisinde yazılar yazmıştır. Bu dergide yazmış olduğu "*Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak*" adlı çalışmalarını kaleme almıştır ve bu üç görüşün birbirlerinin tamamlayıcısı olduklarını ifade etmiştir (Gökalp, 1976: 78). I. Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte savaştan Osmanlı'nın mağlup ayrılması ve İngiliz kuvvetlerinin İstanbul'u işgaliyle birlikte İttihat ve Terakki mensupları yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştır lakin Gökalp yurtdışına çıkmamıştır. 1919 senesinde Vahdettin Padişah ile ters düşmüş bununla birlikte de asayiş bozma ve Ermeni vatandaşlara şiddet gösterme sebebiyle tutuklanmıştır ve sürgün edilmiştir (Yeşilyurt, 2002: 10). Sürgün yeri olan Malta'da da düşüncelerini etrafındakilerle paylaşacağı seminerler vermiştir. İki buçuk sene sürgünde kaldıktan sonra tekrardan Türkiye'ye dönmüştür. Bu dönüşü sebep olarak Ankara hükümeti ile İngilizler arasında yapılmış olan esirlerin değişimi mutabakatıdır. Döndükten sonra yayın işlerine tekrardan başlamış olup Küçük Mecmua adlı dergiyi çıkarmıştır. Mustafa Kemal tarafından desteklenen Gökalp, memleketinin milletvekilliğine hak kazanmıştır. Bu süreçten sonra da Ankara'nın hükümetin merkezi olmasıyla birlikte Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Encümeni Başkanı olmuştur (Gökalp, 2003: 12). 1924 Anayasası'nın yapılma ekibinde de görev almıştır. 1924 yılından itibaren tedavi görmeye başlayan Gökalp belirli bir süreden sonra tedaviden yanıt alamayınca İstanbul'da bulunan Fransız Hastanesine yatırılmıştır ve 25 Ekim 1925 tarihinde ölmüştür ve cenazesi Sultan Mahmut Türbesi bahçesine götürülmüştür

(Köseoğlu, 2005). Yaşamı boyunca farklı türlerde eserler vermiş olan Ziya Gökalp'in eserlerinden bazıları da şunlardır. Türkçülüğün Esasları; Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, Altın Işık, Kızıl Elma, Doğru Yol ve Türk Töresidir. Hasta olduğu süreçte yazımına başlamış olduğu Türk Medeniyeti Tarihi isimli yapıtını da tamamlayamadan vefat etmiştir.

2. Düşünce Yapısının Gelişimi

Fikir yapısının gelişimine ilk katkılar babası Mehmet Tevfik Bey tarafından olmuştur. Ziya Gökalp'in düşünceleri üzerine baskıcı bir anlayışla etki etmek yerine ona ılımlı bir şekilde fikirlerini aşılama yoluna gitmiştir. Bu konuda Ziya Gökalp'in eserinde şu şekilde bir anısı anlatılmaktadır (1982: 96). Babası bir akşam Gökalp okuldan geldiği vakitte kendisine çok üzücü bir haber vereceğini söylemiştir. Bu durum ise Namık Kemal'in ölümüdür. Ardından ise Namık Kemal'in büyük bir değer olduğunu, idealist, kahraman bir kişiliğe sahip olduğunu ifade etmiştir ve son olarak da Gökalp'e; Namık Kemal'in arkasından gitmesi gerektiğini, Kemal gibi vatanına ve milletine bağlı, devletin özgürlüğü ön planda tutan bir kişi olması şeklinde nasihatte bulunmuştur. Babasının düşünce hayatına bir diğer etkisi de eğitim hayatı ile ilgili olarak dini ve milli eğitimin yanı sıra Avrupa'nın da ilim anlayışının harmanlanarak öğrenmesi gerektiğini istemesidir. Babasının ölümü üzerine Gökalp'in sorumluluğu amcasına kalmıştır ve amcası da Gökalp'in düşünce yapısına çeşitli konularda etki etmiştir. Gökalp'e ilk olarak İslam alimlerini okumasını söylemiştir bu durumda Gökalp'in İslam kültürünün değerleriyle tanışmasına sebep olmuştur.

İdadide eğitim alırken felsefe öğretmeni olan Doktor Yorgi Bey'den aldığı dersler ve yine tarih öğretmeni Mehmet Ayni Bey'de aldığı tarih eğitimi sayesinde tarihin nasıl değerlendirileceği hakkındaki fikir yapısını oluşturmuştur. Hatta sonraki süreçte tekrardan felsefe öğretmeni ile İstanbul'da bir araya gelen Gökalp yine Türk milliyetçiliği düşünce yapısına dair yeni fikirler edinmiş ve yine Türkçülüğün sosyolojik değerleri hakkında da çeşitli görüşler almıştır. Öğretmeninin ve babasının söylediklerinin kendisi için hayatında çok önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmiştir (Gökalp, 1982: 102). Genç Türkler ve İttihat ve Terakki ile ilişkileri de fikir hayatına etki eden etmenlerdendir. Bu ilişkinin temeli lise dönemlerine kadar uzanmaktadır. O süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun geçirdiği olumsuz süreç herkesi etkilediği gibi Gökalp'in de düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu durumların akabinde ülkesinin problemleri hakkında kafa yormaya başlamış ve farklı teşkilatlara katılmıştır. Durkheim'in sosyolojik görüşlerini takip etmiş ve bu bağlamda kendisinin fikir hayatını şekillendirmeye devam etmiştir. Durkheim'in dini huşularda sosyal birlikteliği ele alması yönü Gökalp'i etkilemiştir. Çeşitli soruların yanıtlarını da Durkheim de bulmuştur. Bu sorulardan bazıları şu şekildedir. Toplum hayatına yön veren değer ve ideallerin ne olduğu ve bunların temeline nelerin etki ettiği, nasıl ortaya çıktığı sorularıdır. Bulmuş olduğu yanıtlar ise, İmparatorluğun kurtuluşu ve cumhuriyetin gelişmesinde yeni nesile ideal bağlamında

anlatılabileceğini ifade etmiştir (Heyd, 2001: 59). Gökalp'in gençlik yıllarından başlayarak okuduğu ve fikirlerinden etkilendiği bir isim de Ahmet Mithat Efendi'dir. Mithat Efendi'nin yaşamış olduğu süreç batının ülkemiz üzerinde ağırlığını hissettirmiş olduğu bir dönemdir. Bu süreçte onun çok önemli olarak gördüğü aile, din ve ahlak gibi değerlerimizi batıya rağmen koruması Gökalp'i etkilemiştir. Hapishane ve sürgünde geçirdiği yıllarda düşünce yapısına etki etmiştir. Bu süreçte hapishane yıllarında kendisi çok istemesine rağmen okumak istediği kitapların verilmemesi yalnızca Kuran okumasına izin verilmesi etkilidir. O bu dönemi itikaf şeklinde tarif etmiştir ve ruh olarak buhranlardan kurtulup yenilendiğini belirtmiştir. Diğer bir etki de hapishanede Naim Bey isimli kişinin meşrutiyetle ilgili düşünceleridir. Naim Bey açısından meşrutiyetin ilanı tam olarak çözüm niteliği taşımayacaktır bu görüşler Gökalp'in siyasi görüşlerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. İttihat ve Terakki temsilciliği yaptığı süreçte cemiyetin genel kurultayı için Selanik'e gittiğinde orada gördüğü ulusalcı fikir yaklaşımlarından etkilenir ve daha önceki fikirlerinin bir kısmında farklılıklar oluşturur. Dünya savaşının akabinde Osmanlı'nın mağlup gelmesi Gökalp'in düşünce yapısının milli bir devlet yapılanması etrafında olması gerektiği şeklinde olmuştur. Türkçülük görüşünü ön plana çıkararak kültür bağlamında birliğe uzanan bir milliyetçilik görüşünü temel edinmiştir. Düşünce yapısına tarihsel süreç içinde etki eden kişilerde o dönemde vatanperverliğiyle ön plana çıkmış insanlardır. Düşünce yapısı şekillendikten sonra da Türkçülük üzerine çalışmalarına devam etmiş ve bir Türk Milliyetçisi düşünce tarzıyla tanınmıştır.

3. Ziya Gökalp'in Din Konusuna Bakışı

Din konusu Ziya Gökalp'in fikir hayatındaki önemli unsurlardan birisidir. Bu konuyu yalnızca ibadet ve inanç kapsamında değerlendirmemiştir. Dinin toplumsal yaşamda ve bireylerin kişiliklerinin gelişiminde meydana getirdiği değişimi de ortaya koymuştur. Dünya tarihindeki önemli yazarların yapıtlarını okuyan Gökalp bu yazarların fikirleri ile beraber kendi düşüncelerinin harmanlanmasını bir araya getirmiştir zaten Gökalp'in eserlerinde de bu düşünürlerin etkileri görülmektedir. Din ona göre toplum için manevi gereksinimlerden birisi olarak görülmektedir. Dinin toplumdaki konumunu değerlendirirken de Durkheim'in işlevselcilik fikrinden etkilenmiştir. Din kurumunun ilerlemesi için en başta medreselerin gelişmesi akabinde de İslam medreseleriyle sentezlenmelidir. Bu durum daha sonra ki aşamada tekke ve camileri de kapsayacaktır. İslam devletlerinde kongreler organize etmek ve bilimsel yayın ve kitaplar oluşturmak ümmeti ilmi bir farkındalığa ulaştırmada etkili olacaktır (Gökalp, 2018: 47). Türkçülüğü temel görüş noktasına yerleştirmiş olan düşünürler genel olarak dinin sosyal boyutunu ele almalarına rağmen Ziya Gökalp Durkheim'in kolektif bilinç şeklinde açıkladığı kutsal idesi bağlamında filizlenen bir yapıdadır. Bununla beraber kutsallık düşüncesi hiyerarşik bir şekilde Allah'tan, meleklerden, peygamberlerden insanlara doğru gitmektedir. Eserlerinde de dinle ilgili kısımlar ve dine yaptığı vurgulamalar vardır.

Dinin Türk toplumundaki konumunu inceleyen Gökalp, İslamcılık kelimesine de yapıtlarında değinmiştir. Bir ümmet ile mukaddes tanına bütün iktadların mecmuu şeklinde dini açıklayan Gökalp İslamiyet'i mukaddes mahiyete sahip bir bütün olarak görmektedir. Bu durum da hem tasavvuf alanındaki fikirlerden hem de gerçekçilik ve pozitivistimin etkisi altında kaldığının göstergesidir. Din ve Tanrı bilincinin çocuklara eğitimle kazandırılması açısından ilahiler de yazmıştır ve bunlarda milli duyguları da harmanlamıştır. Köy Gazetesi isimli şiirinde köyde görev yapan bir cami imamını anlatmıştır. Tursun hoca ismindeki imam ilmin güncel gelişmelerini köydeki çiftçilere anlatma görevine de sahiptir, köylü şiirleri başlığı kapsamında, ezan, oruç, bayram, namaz gibi İslami terimleri değerlendirerek Türk köylüsünü hem fikir olarak hem de dini olarak geliştirmeyi amaçlamıştır. Böylelikle dinin sosyal yapısını vatandaşlarda güncelliğini korumasını sağlamak istemiştir (Türkdoğan, 1982: 171). Bu durumdan da çıkarım yapılacağı gibi Ziya Gökalp din kavramına milletin faydasına olması açısından daha fazla yer vermiştir. Hedeflediği milli esaslara göre kurulmuş devletin daha fazla bağlılık içinde olması için bu kavrama özel bir yer vermiştir. Çünkü ona göre toplum hayatında din birleştirici bir role sahiptir.

Dini ibadetlerin ve Kuran'ın Türkçe olarak Türk milletine sunulmasının gerekliliğinin üzerinde durmuştur. Çünkü insanların dini kitapları anlamasının gerekliliği üzerinde durmuş eğer anlaşılmadığı takdirde nitelik olarak insana tam anlamıyla bir şeyler katmayacağını ifade etmiştir (Gökalp, 2021: 195-196). Türklük görüşünü ön planda tutan kişilerin İslam Türklüğünü ortaya çıkarması gerekliliğini savunmuştur. Türkçülerin mefkurelerinden bir tanesini de İslamlık şeklinde değerlendirmiştir. Lakin Türkçülerin kendilerini İslamcılığı ön plana çıkaranlardan da ayırt etmesi gerektiğini söylemiştir. Türkçüler millet olarak Türklüğü ön plana çıkarmalı ümmet olarak da İslam'ı ön plana çıkarmalıdır. Türkçülerin asıl amacı çağdaş bir İslam Türklüğü olmalıdır Gökalp, 1976: 56). İmparatorluğun parçalanmasının akabinde millet kavramını ön plana çıkaran Türk devletinin kurulması ile beraber Ziya Gökalp, din kavramının toplum yönüne vurgusuyla beraber devlet ve din işlerinin ayrımı konusunun da gerekliliğini vurgulamıştır. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulması Ziya Gökalp'in bu konudaki düşüncelerinden birisi olmuştur. Bununla beraber sosyal yaşamdan dinin uzaklaştırılmasına karşıdır. Bunun sebebi ise dinin toplumun vicdanından kaynaklanan bir toplumsal yaşam belirtisi olmasıdır. Ziya Gökalp için sosyal olmaya pozitif bir etkisi vardır dinin. Namaz, oruç ve dini bayramlar gibi ibadetler insanları sosyal olarak aktif olmaya yöneltmektedir (Gökalp, 1981: 58). Halifeyi İslam dininin mensuplarının önemli bir aktörü olarak gören Gökalp için hilafet önemli bir kurum niteliğindedir. Bu konu ile ilgili olarak da hilafet makamı olmadığı takdirde İslam medeniyetinin imamesi olmayan bir teşbihe benzeyeceğini ve dağılmış bir halde olacağını ifade eder. Türkçülerin tümünü de İslam dini mensubu olarak belirtmiştir (Gökalp, 1976: 56). Din ile ilgili olarak bazı çıkarımlarda bulunan Gökalp'e göre dinler dönemin koşullarından

ve toplum yapılanmasından etkilenmektedir dolayısıyla da değişim göstermesi normal karşılanmalıdır. İslam dini mensuplarının siyasi açıdan birlikteliğinin kısa sürede değil de uzun bir aşamada gerçekleşme ihtimalinin bulunduğu bu süre zarfında da Müslümanların milli olarak mücadele ve bağımsızlıklarını sonuna kadar muhafazası için mücadelesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Milliyetçilik düşüncesi, esaret altında ve mahkum bir kavmin mahkumiyetinden kurtulabilmesi için kullanıldığından ötürü ve Müslüman kavimlerin ekserisinin de o gün itibariyle boyundurluk içinde yaşama sebebiyle Müslümanların açısından önemli bir yer tutmaktadır. Millet görüşünün güçlenmesiyle İslam ümmetçiliği düşüncesinin de doğru orantılı bir şekilde güçleneceğini ifade etmiştir (Gökalp, 1976). Dinin siyaset dışında hukuk ve ekonomi gibi konuları toplumsal anlamda kendi kapsamına almaması gerekliliğini savunan Ziya Gökalp için bu konular kendi alanlarında ayrı olarak değerlendirilmelidir.

İbadetleri de iki ayrı başlıkta ele alan Gökalp' e göre ilk başlıkta menfi ayinler diğer başlıkta ise müspet ayinler yer almaktadır. Menfi ayinleri de kendi arasında gruplara ayırmıştır. İlk grupta abdest, boy abdesti, oruç bulunmaktadır. İkinci grupta ibadetleri ibadetin gerektirdiği mekanda gerçekleştirmek vardır. Üçüncü grupta ise ihrama girmek, dünya kelamı etmemek gibi değerler vardır son grupta ise kurban kesmek, zekat, filtre ve hac vardır. Bu gruplamalardan yola çıkarak menfi ibadetlerin gerçekleştirilmesiyle birey, bencillikten uzak kalacaktır çünkü manevi olarak kötülük bencillikten oluşmaktadır (Gökalp, 1981: 53). Müsbet ayinlere ulaşmak için menfi ayinlerin bir basamak olduğunu belirtmiştir. Müsbet ayinleri de üç ayrı kategori de incelemiştir. İlk olarak menfi ayinlerin ardından gerçekleştirilme, ikinci olarak cemaatle birlikte namazın kılınması son olarak da ibadetleri zamanında gerçekleştirme bulunmaktadır. Cemaatle birlikte namaz kılmanın değerini sosyolojik bir şekilde Gökalp değerlendirmiştir. Bireylerin bir araya gelmesinin karşılıklı etkiye sebep olacağını ve bu durumda maneviyatı olumlu olarak etkileyeceğini ifade eder ve buna ictimai ruh ismini vermiştir (Gökalp, 1981: 51). Müslümanların ibadet mekanları ona göre camiler, mescitler, Arafat ve Kabe'dir. Müslümanlığın önemli değerlerinden birisi olan tesettürün de Gökalp'e göre ilkel toplumlarda mahrem ve harem şeklindeki tabuların, sonucu olduğunu söylemiştir. Toplumsal olarak kadının ikinci planda kalmasının sebebinin de fizyolojik olarak zayıf olmasından değil de bunun erkeklere ait görevlerin bayanlar için haram görülmesinden kaynaklandığından ve bu durumda eşitsizliğe sebebiyet olduğundan ileri geldiğini, bu nedenle erkekle kadın arasındaki eşitsizliğin sosyal sebeplerden kaynaklandığını ifade etmiştir (Gökalp, 2005: 25). Gençlerin bu konudaki yaklaşımları konusunda ise din kavramını rutin hayatlarının bir parçası olarak görmelerinin onları dini bunalımdan kurtaracağını söylemiştir. Bundan dolayı da milli ve dini terbiyeyi eş olarak görmüştür. Bu anlayışın gençleri anormal davranışlardan, sosyal bozulmalardan ve bunalımlardan uzak tutacaktır. İslami Terbiye Mefkuresi isimli yapıtında şu şekilde açıklamaktadır; Hayatları

boyunca güçlü bir şekilde karakter gösteren bireyler küçük yaşlarda dini manada terbiye sahipleridir. Küçüklüklerinde dini manada terbiye almayanlar, ölümüne kadar şahsiyetsiz ve iradesiz hayat sürerler (Türkdoğan, 1996: 167). İslami terbiyenin eksik olduğu yerde dini şahsiyetten de bahsetmek olmaz. Dinin temeli ona göre ibadet ve itikattan oluşmaktadır. İbadeti ve itikati yerine getiren kimselere İslam camii adı verilir. Böylelikle dini teşkilat camii teşkilatı şeklindedir. İslam tarihinin gelişiminden yola çıkarak din ile alakalı dörtlü bir gruplama ortaya koyar; ilk aşamada merkez mescittir, ikinci aşamada medreseler merkez konumuna geçer, üçüncü aşamada ise merkez tekkeler olur son aşamada ise merkez camiidir. Dini yaşamın gelişiminde camii ümmetin cemaat duygusunun yükseldiği yerdir. Mescit sınıf vicdanının camii ise cemaat vicdanının merkezi olarak görülmektedir. Camide vatandaş ön plandayken mescitte elit ön plandadır (Türkdoğan, 1996). Ümmet anlayışının dinlere göre farklılık gösterdiğini belirten Ziya Gökalp'e göre, İslam da ümmetin bir darülfünün şeklinde, Hristiyanlığın Katoliklik mezhebinde ise bir hükümet tarzında olduğunu ifade etmiştir. Tüm Müslüman dünyasını bir darülfünün olarak görmüştür ve bu darülfünün her islam ülkesinde hatta beldesinde dahi şubelerinin olduğunu söylemiştir. Bu sebeple din ilmi bir velayete sahiptir. Dinin geliştirilmesi içinde önce medreselerin geliştirilmesi gerekmektedir. Türk toplumunun manevi değerlerine dönme olarak İslamlaşmayı değerlendirmiştir. Bu değerlerin topluma İslam dan geldiğini belirtmiştir. Bu da dini toplumsal hayatta bir kurum olarak kabul ederek toplumun gelenek görenekleriyle manevi ruhuna dönmektir.

Nas ve Örf arasındaki benzerlik ve farklılıkları da inceleyen Gökalp ilk olarak bu kavramları tanımlayarak başlamıştır. Örfü "cemaatin amelî siyret ve maişetinde tecelli eden ictimai vicdanı" olarak açıklarken Nas'ı da Kuran-ı Kerim'deki ve peygamber efendimizin sünnetindeki deliller olarak açıklamıştır. Örf İslamiyet'e inanların yapması gerektiği "münkeri nehiy ve marufu emir" konusu kapsamında önem arz etmektedir. Nas da uyulması gerekli şartları kapsamaktadır. Ziya Gökalp'in düşüncesinde nasın geçerli olduğu şartlarda içtihadı gerek duyulmamaktadır lakin nasın verid olmadığı koşullarda örf ile amelin, nass ile amelden farksız olduğunu belirtmiştir (Gökalp, 1981: 17). Millet ve devlet kavramlarının olmadığı ilkel topluluklarda bu görevi dinin üstlendiğini savunmaktadır ayrıca Müslümanların millet ile devletin makamlarına kaim olduğunu belirtmiştir. Ulus devletler de din görüşü vardır lakin, ruhani bir nitelikte olması şeklindeki düşünceler ve duygularla alakalıdır, dünyevi olan işlerle bir alakası yoktur (Gökalp, 1981).

Ziya Gökalp'in din ile alakalı görüşlerine çeşitli eleştirilerde yapılmıştır. Bunların odak noktasında dini araç olarak görmesi gelmektedir. Eleştiriye göre Ziya Gökalp dini milli devletin oluşmasında araçsallaştırmıştır ve dinin sosyal özelliğini ön plana çıkarmıştır. Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak adlı yapıtında İslamlaşmak konusunda diğerleri kadar değinmediği için de eleştiriye maruz kalmıştır. Türkçülük ile görüşleri de eleştirilmiştir. Dini vaazların ve duaların

Türkçe olmasını istemesi de eleştirilmiştir. İttihad-ı İslam fikrini de Gökalp'ın doğru olarak yorumlamadığına dair eleştirilerde vardır ittihat kavramının asıl anlamının ümmetin siyasi ve idari olarak birliği şeklinde değil de manevi bir emir olduğu şeklinde ele alınması gerekliliği eleştirinin odak noktasıdır. Bir başka eleştiri ise Ziya Gökalp'ın din konusuna verdiği önemin eserlerinde Trablusgarp ve Balkan savaşları döneminde fazlayken sonraki dönemlerde mesela I. Dünya savaşı sonrasındaki yazılarında yoğunluğunun azalmış olmasıdır.

4. Ziya Gökalp'ın Siyaset Konusuna Bakışı

Ülkenin kurtuluşu açısından bir ulus devlet yapılanmasının gerekliliğini ön plana çıkaran Ziya Gökalp bu konu da çaba sarf etmiştir. Sultanlık yönetiminin modernleşme ile birlikte artık değerli olmayacağını ifade ederken oligarşi ve monarşi şeklindeki yönetim biçimlerinden de vazgeçmenin doğru olacağını belirtmiştir. Bir millet refaha ulaşmak istiyorsa parlamenter sistemi tercih etmelidir ki kendi kendini yönetebilsin. Ulus devlet asıl bu şekilde mahiyetini kazanacaktır (Doğanoğlu, 2015, s. 39). Politika hakkında ilk yapıtı Meşrutiyet öncesi döneme uzanmaktadır. Memleketi olan Diyarbakır'a sürgün edilen Derviş Vahdettin'in Volkan isimli gazetesinde yayınlanmış olan İctima-i Siyasi İtizal-i Siyasi adlı bilimsel çalışmasıdır (Beysamoğlu, 1976: 118). Bu eserde İslam dininin ictimai özelliği sahip olduğunu, her bireyin müçtehid siyasi olamayacağını, siyasi içtihatlarında tıpkı fikhilerde olduğu gibi akıl ve irfan gerektirdiğini ifade etmiştir. Ekonomik görüş olarak da devletin müdahalesinin gerekliliğini savunan bir politika izlemiş olan Gökalp, ekonomi ile ilgili yazmış olduğu makalelerde bu durum açıkça görülmektedir. Bunlarla beraber ekonomide milli olmayı da savunmuştur. Bu konuyla alakalı olarak düşünce zemini oluşturmak açısından İktisat Derneği'nin bir yayın organı olarak İktisadiyat mecmuasını da kurduğunu (Sağlam, 1996: 83).

Türkçülük görüşünün siyasi bir hareket olmadığını ifade eden Ziya Gökalp'ın temel gayesi Türk milletini çağdaş uygarlıklar düzeyine çıkarmaktır. Türkçülük düşüncesinin önemli destek noktalarından birisi de Halk Fırkası olmuştur. Siyasi Türkçülüğü fırkanın değerlerinden biri olan halkçılık olarak tanımlamıştır. Halkçılık görüşünde yönetimde ayrıcalıklı bir kesimin olmamalıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere Gökalp halkçılık görüşü ekseninde demokrasiye dayalı milli değerleri ön planda tutan bir devlet oluşmasını istemektedir. Türkçülüğün siyasi kolu ile alakalı şu şekilde bir açıklama yapmıştır; "Harsta mesleğimiz Türkçülük ve siyasette mesleğimiz halkçılıktır". Halkçılığın temel alındığı bir iktidar için ilk olarak halkın birbirlerine denk olması gerekmektedir eğer ayırım olursa demokrasi burada önemini yitirmiş olacaktır. Aslında Halk Fırkası Gökalp için Türkçülük fikriyle aynı amaca dayanmaktadır. Atatürk'ün kurmuş olduğu bu fırkanın düşünce tarzı ile Gökalp'ın kinin benzerlik gösterdiği buradan anlaşılmaktadır. Gökalp, Türkçülerin hepsinin milli mücadelenin ön safında yer aldıklarını bununla beraber de bunun dönemde Türkçüler ve Halkçıların bir araya gelmesi ile Türk Milleti'nin oluştuğunu belirtmiştir. Sonraki dönemlerde de bu ikili

arasındaki ilişkinin bitmeyeceğini ifade etmiştir. Türkçülük görüşünün yakın idalini Oğuzlardan oluşturmayı amaçlamıştır lakin Türkiye’de ki Türk ırkına mensup kişiler gibi İran ve Azerbaycan taraflarında Oğuzlara mensup olan Türklerin bulunması yakın idealede Türk Birliği ya da Oğuz Birliği şeklinde olmuştur. Bu kadar büyük bir coğrafyayı kapsayan Türkler aynı hars ve nesilden olmaları sebebiyle bunların bir araya gelmesi ile oluşan duruma Oğuz İli denilmiştir bununla da yakın ideal anlatılmak istenmiştir (Gökalp, 2014: 41). Oğuzculuk’la anlatılmak istenen ise Oğuz Türklerini bir araya getirmektir ve merkezde Ötüken olacaktır. Bununla beraber Gökalp’in bir de uzak ideal olarak gördüğü Turan görüşü vardır. Bu idealde de; Tatar, Özbek, Kırgız, Yakut, Oğuz halkları bir araya gelecektir. Türkçülük düşüncesinin ortaya çıkma nedeni farklı gruba ayırmak mümkündür bunlar dış aktörlerin etkisi ve ülke içindeki gelişmelerdir. Bunlardan en önemlisi aslında Türk devletleri dışındaki Türk hayranlığının yüksek düzeyde olmasıdır. Bu hayranlık aslında Türkler hakkında eserler verilmesine sebep oldu bu yüzden de Türk milleti kendilerinin sahip olduğu özelliklerin farkına vararak bu konu da daha fazla duyarlı oldu. Bu kapsamda Comte, Pierre Lotti gibi düşünürler bu durumu etkileyen yabancı düşünürler olmuştur. Bir diğer etkende eski Türk devletleriyle ilgili olarak yurtdışında yabancıların yaptığı arkeolojik ve tarihi araştırmalardır. Bu durumda Türklük bilincini ön planda tutan düşünürleri daha da aktif olmaya sebebiyet vermiştir. İç ilişkileriyle ilgili etmenlere de bakacak olursak aslında temel etmenlerden birisi Abdulhamidin görev almasının ilk zamanlarında akademinin oluşması, eğitim alanında yapılan gelişmeler, darülfununun kurulması bu fikir hareketini aktifleştirecektir. Gökalp’in açısından üniversitenin açılmasıyla birlikte orada akademisyen olarak görev yapan Ahmet Vefik Paşa’nın Şecereyi Türkiye’yi ortaya koymuş olması ardından da Moliere’nin komedi yapıtlarını kendi kültürümüzle harmanlayarak Türkçülüğün gelişmesine olanak sağlamıştır. Bununla birlikte sadece üniversite değil askeri okullarda bu fikriyatın gelişmesine önemli etkiler yapmıştır. Türkçülük görüşünü askeri okullarda ilk tohumunu atan isim Süleyman Paşa’dır. Hatta Süleyman Paşa ‘‘Tarih-i Alem’’ isimli yapıtını ele alırken yurtdışında Türk milletini kötüleme misyonuna sahip yazarların olumsuz düşüncelerini yıkmak amacıyla yazmıştır. Bu durumun ardından da askeri mekteplerde Türkçülük görüşü giderek yayılmıştır (Gökalp, 2003: 19). Yeni hayat olarak Gökalp’in açıklamış olduğu Türkçülük, Genç Kalemlerin dille ilgili yapmış olduğu araştırmaları kafi görmemiş bunun diğer hedeflerle beraber bütün halinde oluşturmanın gerekliliği ifade etmiştir (Gökalp, 2015: 12). Bu hedefi kapsamında ‘‘ Turan’’ isimli şiirini yazdığında Trükçülük konusundaki eğilimi iyice net olmuştur.

Ziya Gökalp’in siyasi partiler hakkındaki tutumlarına gelecek olursak; partilerin bir program dahilinde çalışmalarını yürütmeleri gerektiğini belirtmiş bunun sebebi olarak ise bu durumun işleyişin kanunlara göre düzenlendiği bir sözleşme niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. Yasa ile yetkilendirilmiş kurumlar Ayan ve Mebusan meclisleridir bunların kanun çerçevesinde işleyişlerini

devam ettirdiklerini lakin yalnız kaldıklarında iş yapamaz bir nitelik aldıklarını belirtmiştir (Gökalp, 2010: 17). Siyasi partilerin her yıl vatandaşa gitmesi gerektiğini ve vatandaşın yeni fikirler edinerek bu durumdan kurtulabileceklerini söylemiştir. Siyasi partilerin en mühim vazifelerinden birinin vatanın faydasının en üstte tutması gerektiğidir buradan da anlaşılacağı gibi vatana hizmetle ilgili riyakarlıktan uzak bir anlayış istememektedir. Siyasi parti yapılanmalarının iki ayrı yapıya sahip olduğunu ifade ederek bunları inkılapçı ve gelenekçi olarak belirtmiştir (Gökalp, 2010). Bu yapılanmalar içerisinde de ılımlı ve aşırı zihniyete sahip olan radikal ve liberal görüşe sahip olan kişilerin olduğunu söylemiştir. Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak adlı yapıtı Gökalp'ın bağlı olduğu İttihat ve Terakki'nin bir nevi siyasi programı mahiyetinde olmuştur. İttihat ve Terakki'nin yüklemiş olduğu misyon aslında bir siyasi parti olmaktan ziyade dağılma arifesindeki imparatorluğun yapısından yeni bir Türk devleti oluşturmak ve bunun da niyetini açıkça dönemin koşullarından dolayı belli etmeden yapma gerekliliği taşımaktadır. Yayınlamış olduğu eserlerde Ziya Gökalp partileri bulunan bir meşrutiyet istemek ile beraber siyasi ahlakın bu duruma olanaklı olmaması nedeniyle çok olanaklı olarak görülmemektedir bu seçkin yapı da günümüz de de devam etmektedir. Millet ve Vatan isimli çalışmasında Türk ırkı açısından vatanın Turan olarak anlaşılmasının gerekliliğini ön plana çıkartmıştır. Lakin bu durumun Osmanlı İmparatorluğunu ve İslam vatanını unutmama manasında olmadığını da ifade etmiştir (Gökalp,2015). Mukaddes bir ülkedir Gökalp için vatan bunun sebebi de bireylerin vatan için yaşamlarından vazgeçmeyi göze almış olmalarıdır. Bu kapsamda değerlendirilecek olursa vatan içinde Türkçe konuşan bütün Türk boylarını kapsamaktadır. Eserlerinde ise Turan düşüncesi; Türklerin ana yurdu şeklinde bir coğrafi mekan olarak, Türklerin dünyaya hakim olması sonucu oluşan bir ideal olarak görülmektedir.

Milli duyguları yükseltmek amacıyla kültür anlamında bir araya gelmeyi amaçlayan Türkçülük görüşü, Atatürk'ün ortaya koymuş olduğu milli devlet görüşüyle harmanlanarak yeni bir sentez olarak ortaya çıkmıştır. Milli bir devletin oluşması için yapılmış olan bütün çabalar, Türkleşmeyi etkilemiştir. Liderliğini Mustafa Kemal'in yapmış olduğu bağımsızlık savaşı milliyetçilik ideolojisi etrafında şekillenmiştir. Vatanda, siyasette, tarihte, dil ve kökünde bir olma anlayışı Gökalp'ın Türkçülük anlayışının temel faktörlerindedir (Türkdoğan, 1987: 171-174).

Batılı siyasetçilerin ortaya koymuş olduğu kavramlar ile Gökalp'ın değerlendirmiş olduğu bazı kavramların aralarında benzerlik olduğu da görülmektedir. Örnek verecek olursa JJ. Rousseau'nun genel irade kavramı Gökalp'ın kamu ruhu ve milli irade kavramları arasında benzerlik bulunmaktadır. Kamu ruhu ile herkesin iyiliğinin temsilcisi olmak amaçlanmaktadır, genel irade kavramı da bu kapsamdadır. Genel iradenin istediği şey tüm toplumun yararına olacak şeyler iken kamu ruhunda da ulusun istekleri ön planda tutulmuştur. Özel iradenin genel iradenin yerini alması her iki düşünür için de tehlikeli bir durum olarak görülmüştür. Çünkü böyle bir durum gerçekleşirse

toplumdaki uyum bozulacak ve kargaşa ortamı çıkacaktır. Türk siyasetinde yönetimi elinde bulunduran kesimin içerisinde bulunan devletçi görüşü benimseyen liberal yöneticilerin artması Tanzimat süreciyle olmuştur. Bu zümre içindeki belirli bir bilimsellik ve ülkücülük olması gerektiğini amaç olarak görüşe de Ziya Gökalp öncülük etmiştir. Siyaset ve toplumun daha da iyi yerlere gelmesi için Gökalp aydınlara değer vermiştir (Kongar, 1993: 143). Diyarbakır milletvekilliği yapmış olan Ziya Gökalp bu süreçte de çalışmalarına devam etmiştir. Türk siyasi hayatında vagon toplantısı olarak bilinen 1923 yılında Ankara’ da yapılmış olan toplantıyı Mustafa Kemal düzenlemiştir, Gökalp de bu toplantıya katılanlar arasında yer almıştır. Bu toplantının ana konusu ülkenin rejim, inkılap ve doktrinlerinin görüşülmesi olmuştur. Bu toplantıda yer alanlardan bazıları liberal doktrinleri savunurken diğer grupta sosyalist doktrinleri savunmuştur. Tarihi determinizm ve tarihi metaryalizm kavramlarını bu toplantı da Ziya Gökalp açıklamıştır. Açılan yeni meclisin ana gündem konularından birisi de anayasa değişikliğidir. Bu konuyla ilgili bir komisyon kurulmuştur ve Gökalp’te bu komisyon içerisinde görev alan kişiler arasında yer almıştır. Batılılaşma konusuna karşı çıkmayan Gökalp bu konuda İslam’ın önemini vurgulamıştır bundan dolayı da batılılaşma konusunda manevi ve maddi olarak bir ayrımı şart olarak görmüştür. Siyasi hayattan dini yapıların soyutlanması gerektiğini ve siyasete iç işlerinde tamamen egemen bir yapı sağlanmasını istemektedir. Devletin yasal gücü dini yasalar ile kısıtlanmamasının gerekliliğini de ifade etmiştir. Devlet yapılanmasında Şeyhülislam makamının da olmayacağını belirtmiştir. Sosyal kurumlarında milli değerleri benimsemesini ister ve bunları modern yaşamın değerleriyle harmanlayarak oluşmasının gerekliliğini ifade etmiştir. Bunları istemesindeki asıl neden merkezi devlet yapısının işleyişinin düzen içerisinde olmasıdır. Politik güçlerin, siyasi rejimlerle alakalı olmadığı fikrini ileri sürmüş olan Gökalp’e göre her siyasi rejimdeki politik güçler farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Devletin bir politik kuvvet özelliği alamayacağını ifade etmiştir. Monarşiye karşı bir duruş sergilemiş olan Gökalp bundan ötürü de demokrasiyi cumhuriyetçilikle ilişkilendirmiştir. Devletin iç politikasının temelinde milletin egemenliği olmalıdır ve bu milletin adının da Türk olduğu açık bir şekilde belirtilmelidir. Milli egemenlik ilkesinin Türkiye için gerçek bir şekilde oluşması için kuvvetler birliğine dayanan bir yapının olması gerektiğini söylemiştir. Milli devletin de cumhuriyet yönetimine dayandığını belirtmiştir. Son olarak da Ziya Gökalp’in şu sözü onun siyasi anlayışının kısa bir özeti olarak verilebilir; “ *Vatan ne Türkiye’dir Türklere, ne Türkistan vatan büyük ve müebbet bir ülkedir turan.* ”

Sonuç

Gökalp’in düşünce yapısının oluşmasında ilk olarak babası etkili olmuştu, babasının vefatının ardından sorumluluğunu üstlenmiş olan amcası onun İslam düşünürlerini okumasına ve başka dilleri öğrenmesi için çabalar harcamıştır. Okul süreci, İttihat Terakki süreci, ders aldığı hocaları, hapisane yılları, erken yaşta evlendirilmek istenmesi, sürgün yılları ve milletvekilliği yaptığı dönemler bütün

fikir hayatını etkileyip yönlendirdiği gibi siyaset ve din anlayışının da kapsamını oluşturmuştur. İttihat ve Terakki'nin genel kurultayı için yurtdışına yani Selanik'e gidip burada genel kurultaya katılması da düşünce yapısının gelişmesinde etkili olmuştur. Bu süreç Gökalp'in düşünce yapısını şekillendirmesinin yanı sıra siyasi bir tanınırlık kazanmasında da etkilidir. Bunlara ek olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun çalkantılı sürecine denk gelen yaşam yılları da bu düşüncelerin oluşmasında etkili olmuştur. Yalnızca yerli düşünürleri okumakla kalmayıp yabancı düşünürleri de okuyan Gökalp'i en fazla etkileyen batılı düşünür Durkheim olmuştur hatta bu düşünürün sosyolojik yaklaşımlarından esinlenerek Türk milliyetçiliği anlayışına bir sistem oluşturma yoluna gitmiştir. Gökalp'in siyasi hayatı aslında gençlik yıllarına kadar uzanmaktadır, siyasetle yakından ilgilenmiş aktif olarak bazı kuruluşlarda görev yapmış ve siyasi içerikli yazılar da yazmıştır. Felsefi manada pozitif bir çizgide olan Gökalp siyasi anlamda da Türk milliyetçiliğini esas alan bir yol izlemiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte de Halk Fırkası'nın altı ilkesinin görüşlerini de etkilemiştir. Buradan da anlaşacağı üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin fikir olarak şekillenmesinde etkili olmuştur. Gökalp'in yaşamış olduğu toplumda din önemli bir yer tuttuğundan dolayı dini konuların üzerine de hassasiyetle durmuştur. İslam'ı da ele alırken Türkçülük ile harmanlayarak değerlendirmiştir. Bu mana da Ziya Gökalp'in "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindenim" sözü de bu durumu açıkça belirtmektedir. Hatta Türk milliyetçiliği görüşünün yükselmesi İslam'ın da yükselmesini olumlu olarak etkileyecektir şeklinde açıklama da bulunmuştur. Devlet işlerinde laiklik ilkesinin esas alınmasını benimsemiştir. Onun laiklik anlayışının kapsamına dini mahkemelerin idaresinin adalet bakanlığına aktarılması, kadınların haklarının geri plana atılmaması, şeyhülislam makamının ortadan kalkması, vakıfların kapatılması, hilafet ve saltanatın kaldırılması bulunmaktadır. Laiklikle ilgili düşünceleri, siyasi liderleri de etkilemiştir ve yapılan reformlarda Gökalp'in düşüncelerinin de etkisi olmuştur. Gençlerin bunalıma sürüklenmesinde dini anlayışın doğru ve tam olarak anlatılmayışının etkisinin bulunduğunu da ifade etmiştir. Dini Türkçülük üzerinde de duran Gökalp'e göre insanların anlaması açısından vaazlar, dualar Türkçe edilmelidir bu durum insanları daha da dine yönlendirecektir. Türk milliyetçiliği ideolojisine sistematik bir biçime getirerek bilimsel anlamda ele alan bir düşünür olarak da Ziya Gökalp'i değerlendirmek mümkündür. Siyasi arenada Türklük bilinciyle yeni bir anlayış oluşturmayı hedeflemiştir. Bununlar beraber ötekileştirici bir milliyetçiliğin dezenformasyona yol açacağı bilinciyle birlikteliği ön planda tutan bir anlayışa sahiptir. Türk kültürü, Türkçülüğün uzak ideali olan Turancılık fikri devletin itibarı için önemlidir. Bu durumu şöyle ifade olacak olursak İslam'ın evrenselliğinden faydalanarak Türkler dışındaki İslam dini mensuplarıyla, medeniyet kavramından hareketle de Türk olmayan diğer etkenlerle Türkler arasında ilişkiyi kurma amacı gütmüştür. Türk dilinin de Türk siyasetini çağdaş düzeye çıkarmada önemli etmenlerden birisi olarak gören Gökalp'e göre Türkçe devletin ve milletin birliğinin sağlanmasında önem arz etmektedir. Ona göre bir devlet çağdaş bir düzeye çıkması için vatandaşın ön planda tutulması ve

pozitif bilimlerden de faydalanılması gerekmektedir. Ekonomik yöntemlerin ve hukukun batıdan temel hatlarıyla alınıp bunun Türk kültürüne uygulanmasının gerekliliğini de belirtmiştir çünkü ona göre ekonomisi ve kanuni yapısı kuvvetli olan bir devlet merkezi olarak da güçlü olacaktır. Gökalp fikirleriyle yalnızca yaşadığı dönemde izler bırakmamış ölümünden sonraki süreçte de görüşleri referans olarak alınan bir fikir adamı olarak yerini almıştır.

Kaynakça

Beysamoğlu, Ş. (1976). Ziya Gökalp, *Makaleler 1*, İstanbul.

Cevdet, K. (1963). *Türk Diline Emek Verenler- Ziya Gökalp*, Türk Dil Kurumu, Ankara.

Enver, B, Ş. (1943). *Ziya Gökalp İttihatı ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi*, Güven Basımevi, İstanbul, s.16

Gökalp, Z. (1976). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Hazırlayan; İbrahim Kutluk, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Z. (1981). *Fıkıh ve İçtimaiyat, Makaleler VIII*, Ferit Ragıp Tuncor (hazırlayan), Ankara: Kültür.

Gökalp, Z. (1982). *Makaleler VII*, Haz. Abdülhaluk Çay, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (1. Baskı), Ankara: DSİ Basım ve Foto-Film İşletme Müdürlüğü Matbaası.

Gökalp, Z. (2002)., *Hayatı ve Eserleri I.*, (Haz.: Evrim Yeşilyurt), Yeryüzü Yayın Evi, Ankara, s.10.

Gökalp, Z. (2003) *Türkçülüğün Esasları*, (Hazırlayan: Kemal Bek), Bordo Siyah Klasik Yayınları, İstanbul.

Gökalp, Z. (2005). *Yeni Türkiye'nin Hedefleri*, Toker yayınları, İstanbul.

Gökalp, Z. (2010). *Fırka Nedir?"*, Hakimiyet-i Milliye, 19 Nisan 1923 ve Fırka Nedir?, Ed.: Arslan Tekin, Bilgeoğuz Yayınları İstanbul, s. 15. Bakanlığı Yayınları Ziya Gökalp Serisi.

Gökalp, Z. (2018). *Küçük Mecmua yazıları* (A. Duymaz, Dü.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

İnalçık, H. (2007). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, 2. baskı, İstanbul, Kırmızı Yayınları.

Kara, İ. (1986). *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi I*, İstanbul Risale Yayınları.

Kongar, E. (1993). *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Korlaelçi, M. (1992). *Ziya Gökalp'te ki Pozitivist Etkiler*, İstanbul.

Köseoğlu, N. (2005). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp*, Ötüken Neşriyat, İstanbul

Sağlam, S. (1996). Ziya Gökalp'in İktisadi Düşünceleri'', *Türk Yurdu*.

Şehsuvaroğlu, L. (2008) *Türk Düşünce Tarihinde Ziya Gökalp ve Türkçülüğün Boyutları*, Bilgeoğuz Yayıncılık, İstanbul.

Tanyu, H. (1981). *Ziya Gökalp'in Kronolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara.

Tuncer, H. (1994). *Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı*, Akademi Yayınları, İzmir.

Türkdoğan, O. (1982). *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, İstanbul.

Türkdoğan, O. (1995). *Günümüz Türk Sosyolojisini Problemleri*, Türk Sosyolojisi Dergisi, İstanbul.

Uriel, H. (2001) *Türk Milliyetçiliğinin Kökleri*, çev. Adem Yalçın, Pınar Yayınları, İstanbul.

Ülken, Hi, Z. (2006). *Ziya Gökalp: Seçme Eserleri I*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

